

VILNIAUS MIESTO IKONOS GIMIMAS

Laima Laučkaitė

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Vilnius, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius

lauckal@yahoo.com

Straipsnis skirtas vienam svarbiausių Vilniaus miesto simbolių – Aukštutinės pilies Gedimino bokšto vaizdiniui XX a. pradžioje. Šis vaizdiny patyrė esminį virsmą: XIX a. Lietuvos dailėje susiformavęs romantinis, „griuvusių poezijos“ inspiruotas įvaizdis, XX a. pradžioje perėjo iš aukštojo meno į žemąją, masinę kultūrą. Su masinių medijų kultūra XIX a. Europoje atsirado poreikis redukuoti miestų vaizdus į pavienius paminklus, kurie taptų emblemiais miesto ženklais, visiems suprantamomis populiariomis ikonomis. Vilniuje šis reiškinys pasirodė po 1905 m. caro Nikolajaus II manifesto, įgalinusio žodžio ir spaudos laisvę, kai mieste atsirado periodinė iliustruota spauda. Žurnalinėje, knygų grafikoje paplito supaprastintų, schematizuotų formų Gedimino bokšto atvaizdas, nešantis įvairaus lygio semantinę informaciją (nuorodą į konkrečią veiksmo vietą, politines, nacionalines, religines, asmenines, komercines implikacijas ir pan.). Atvaizdas tapo besikartojančia, skirtingose medijose cirkuliuojančia miesto ikona.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilnius, Gedimino pilies bokštas, miesto ikona, vizualinė masinių medijų kultūra, žurnalinė grafika, multinacionalinė dailė, karikatūra.

Šiandien sparčiai vystosi nauja istorijos mokslo šaka – miesto istorija (angl. *urban history*), susijusi su modernybės pagimdyta miesto problematika. Ji glaudžiai siejasi su kita nauja disciplina – vizualinės kultūros studijomis, kurios tyrinėja vaizdų produkavimą ir funkcionavimą visuomenėje ir apima ne tik tradicinę dailės istoriją, bet ir naująsias medijas (spaudą, fotografiją, kiną). Šių disciplinų sankirtoje Pietų Kalifornijos universiteto istorikas Philipas J. Ethingtonas kartu su kolegomis surengė konferenciją ir 2006 m. publikavo tyrimą „Miesto ikonų atlaso projektas“ („An Atlas of the Urban Icons Project“). Pagrindinė jo koncepcija

buvo miesto ikona (angl. *urban icon*), autoriai analizavo, kaip formavosi didžiųjų miestų – Venecijos, Romos, Londono, Paryžiaus, Niujorko ikonos. Miesto ikonų atsiradimas siejamas su dviem reiškiniais: spaudos kaip medijos iškilimu ankstyvojoje modernybėje ir fotografijos paplitimu XIX a. pabaigoje. Miesto ikonos samprata publikacijos įvade apibūdinama penkiais pagrindiniais bruožais:

1. miesto ikona turi tam tikro miesto maksimalios, suminės reprezentacijos statusą;
2. įtvirtina patyrimo materialumą, bet kartu „de-

Vilniaus pilis senose fotografijose, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1995.

Vilniaus vaizdų atvirukai 1897–1915, parengė Dalia Keršytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.

Виноградов А. А., *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, вып. 2, Вильна: Типография штаба Виленского военного округа, 1908.

Стенанец Борис [Федор Кудринский], *На Гедиминовой горе (в Вильне)*, Вильна: Русский почин, 1905, http://www.russian-resources.lt/archive/Vilnius/Kudrin_1.html.

Добрянский Фабиан, *Старая и новая Вильна*, изд. 3, Вильно: Типография Сыркина, 1904.

Кукольник Павел, „Путешествие по Замковой улице“, in: *Виленский вестник*, 1860-01-01, № 1, http://az.lib.ru/k/kukolxnik_p_w/text_0060.shtml.

„Письма И. Е. Репина И. и М. Веревкиным“, in: *Новое о Репине. Статьи и письма художника. Воспоминания учеников и друзей. Публикации*, сост. Иосиф Бродский, Владимир Москвинов, Ленинград: Художник РСФСР, 1969.

THE BIRTH OF THE URBAN ICON OF VILNIUS

Laima Laučkaitė

SUMMARY

KEYWORDS: Vilnius, Gediminas Tower, urban icon, mass mediated visual culture, illustrated periodical press, multi-national art, caricature.

This article deals with one of the most significant symbols of Vilnius – the Gediminas Tower of the Upper Castle. This study is based on new interdisciplinary approaches toward urban culture and visual culture, and the concept of ‘urban icon’ developed by Philip J. Ethington and Vanessa R. Schwarz in *An Atlas of the Urban Icons*.

The Upper Castle was built on one of the highest hills of Vilnius by the Grand Duke of Lithuania Gediminas in the 14th century, but only part of the Castle – the so called Tower of Gediminas – has survived until today. The tower became a favoured subject for art works in the course the 19th century and its image was enhanced by Romanticism and the notion of the ‘poetry of ruins’. At the start of the 20th century this image underwent radical changes, a shift from ‘high art’ to ‘low’ popular culture. The mass mediated visual culture of Europe in the 19th century brought with it a new visual phenomena – ‘urban icons’, in which the

variety of monuments and sights of a particular city was reduced to one significant representative structure that was easily identifiable and understandable to the general public. The spread of print-media and of photography, in particular, allowed the images of such urban icons to be widely distributed.

Print-media in Lithuanian and Polish – books, newspapers, and journals, appeared quite late in Vilnius due to its contemporary political situation and the tsarist ban of publications in the Latin alphabet. The periodical press in local languages appeared in Vilnius only after lifting of the book ban in 1904 and the general liberalization of the Russian empire ushered in by Tsar Nicolas II’s manifesto in 1905. The visual image of Gediminas Tower became very popular in periodical journals, and it was illustrated with photographs, drawings, and caricatures. This image acquired many different national, ideological, religious, political, and commercial meanings. Schematically interpreted images of the tower appeared also in the artefacts of pop culture – tourist souvenirs, posters, postcards, advertising logos, etc. At the beginning of the 20th century the image of Gediminas Tower became the icon of Vilnius that was most widely circulated across all media.